

Konfederace stavů z r. 1619

Edice textu: F. Kameníček, *Zemské sněmy II*, Brno 1902, s. 646–669.

Literatura:

Josef Válka, *Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995.

Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*. Die Länder der Böhmisches Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619). München 1994.

Joachim Bahlcke, *Konföderation und Widerstand*. Die politische Beziehungen der böhmischen Ständegemeinde. *Folia Historica Bohemica* 13, 1990, s. 235–288.

Josef Válka, *Morava ve stavovské konfederaci roku 1619 (Pokus o vytvoření paralelních církevních a politických struktur v Čechách a na Moravě)*, *Folia Historica Bohemica* 10, 1986, s. 333–349

Karel Malý, *Změny státního zřízení v českém stavovském povstání*, *Folia Historica Bohemica* 8, 1985.

Nábožensko-politická situace na počátku 17. století:

- A) Majestátem Rudolfa II. legalizovány Česká konfese a církevní řád, zaručena náboženská svoboda; ovšem definitivně se rozešly cesty panovníka a potridentsky orientovaných katolických stavů na jedné a protestantské opozice na druhé straně – první usilovali o stabilitu dosavadního řádu a jeho upevnění rekatolizací, druzí ztratili důvěru ve standardní instituce, které byly od konce 16. století ovládány katolíky.
- B) Vzájemný soubor menšinové katolické a většinové evangelické strany se utvrdil tím, že v letech 1608–1611 si evangelíci vytvořili „alternativní“ instituce, závislé pouze na moci stavů; tyto instituce se vymykaly dosavadnímu zemskému zřízení a byly protiváhou standardních orgánů státní moci – **sjezd stavů** mohl úspěšně konkurovat řádnému sněmu, **direktorium se sborem defensorů** se mohlo s úspěchem postavit proti řádné zemské vládě. V krizových situacích let 1609, 1611 a 1618 prokázaly tyto orgány schopnost rychle reagovat a chránit zájmy ohrožených evangelíků.
- C) Fungování dvou protikladných soustav institucí na území jednoho státu vedlo k rozkladu dosud fungujícího politického systému a poté i k českému stavovskému povstání. Důležitá diskuse mezi stavy jednotlivých zemí České koruny: hlavním aspektem byla snaha stavů z ostatních zemí o zrovnoprávnění v rámci stavovské obce všech zemí Koruny (dosud měly hlavní slovo české stavy); to se nakonec prosadilo, do života vešla zásada rovnocennosti všech pěti zemí Koruny, čímž mohla vzniknout první skutečná „ústava“ českého státu, a to jako „**Česká konfederace**“ ze 31.7.1619.
- D) Konfederaci předcházely ještě tzv. „recesy“ českých stavů se stavy slezskými, moravskými a lužickými, které byly předpokladem pozdějšího přijetí Konfederace; přitom se jednalo zpravidla o ústupcích českých stavů stavům ostatních zemí (vydání jejich privilegií chovaných v karlštejnském archivu, přiznání práva volit krále atd.). V srpnu pak následovala i konfederace se stavy dolno- a hornorakouskými (16.8.); tj. především dohoda o společné vojenské obraně proti nepříteli a o společném generálním sněmu. Teprve poté přišlo oficiální sesazení krále Ferdinanda II. (18.-22.8.) a volba Fridricha Falckého (26.-27.8.).
- E) Konfederace byla výsledkem roční vlády Direktorie; Válka nazval dokument „Magnou chartou stavovského evangelického hnutí“. Snahou nové ústavy bylo vytvoření nového státního organismu na území České koruny; jde o první „ústavu“ (spíše smlouvu) České koruny (předchozí zemská zřízení platila pouze pro jednotlivé země) – pokus vytvořit z České koruny skutečný jednotný, suverénní stát a změnit tak dosavadní koncept české státnosti. Konfederace proklamuje teritoriální jednotu státu (dříve praxe lenního státu, tj. možnost panovníka disponovat s jednotlivými zeměmi

Koruny, zastavovat je, postupovat apod.). Konfederace tedy nahrazuje „středověkou“ vertikální strukturu českého státu novou horizontální strukturou svazku stavovských zemí, které si sice uchovávají svou vnitřní autonomii, ale ručí za jednotu státu – tato jednotu již není garantována osobou panovníka, ale ústavou, zajištěnou vojenskou mocí.

[Text: Konfederace stavů z r. 1619]

Základní body a principy „ústavy“:

- A) Královská moc jen jako reprezentační prvek, král je volen svobodnou volbou stavů (čl. 22, 23), a to ze všech korunních zemí (dosud volili jen čeští stavové, ostatní jej jen „přijímali“ a nechali si jím potvrzovat dosavadní privilegia) (čl. 26); král je důsledně kontrolován stavovskými orgány, hl. defensory (čl. 61, 70); pokud se proviní proti ústavě, lze provést patřičná opatření.
- B) Ústava závazná pro všechny země Koruny, které podléhají společným orgánům (generální sněm, defensoři) a podílejí se na jednotné obraně státu (čl. 29, 53) – vznik nového stavovsko-federativního modelu státu.
- C) Konfederace ponechává instituci kancléře a České kanceláře (čl. 34) jako centrálního administrativního orgánu státu, přestože se právě tento orgán stal od konce 16. století terčem kritiky stavů jako nástroj panovnické centralizace.
- D) Z hlediska obrany se počítá nejen s vojenskou hotovostí jednotlivých zemí, ale i se stálou domobranou, do níž budou začleněni i poddaní (čl. 72).
- E) Klíčovým prvkem a tmelem Konfederace není jako dosud panovník, nacionalita či tradice, ale náboženství, resp. konfese (čl. 1, 2); stavové se definují především na základě evangelické víry; soupeření konfesijních stran vyřešeno ve prospěch evangelíků – mají snazší přístup k úřadům (čl. 16), katolická církev ztrácí veškerou pravomoc nad evangelíky (čl. 15), nekatolíci mají stát včele městských rad, pusté kláštery a kostely mají připadnout nekatolíkům (čl. 6); navíc restrikce proti jezuitům a novým řádům (zakázány, zabaven jejich majetek) (čl. 3–5); ohrožení evangelického náboženství považováno za ohrožení státu (čl. 2).
- F) Nemožnost vystoupení zemí z Konfederace (čl. 52), především z náboženských důvodů – v takovém případě musí být integrita státu udržena vojenskou mocí.

Konfederace nakonec nesehrála velkou roli, byla v platnosti pouze 15 měsíců, a to ještě v době války; 1620 opět vítězí centralizační snahy panovníka, což vyvrcholí v Obnoveném zřízení zemském 1627.

II. Stav versus habsburští panovníci 16. a 17. století:

Důležitým svědectvím o snahách stavů o omezení panovnické moci je 13 stavovských programů z let 1526–1619, vytvořených na českých a moravských sněmech:

- 1) Instrukce čes. zem. sněmu k Ferdinandovi I. a usnesení čes. ZS z října 1526 (SČ I, s. 31–48).
- 2) Landfrýd morav. stavů s Ferdinanda I. z listopadu 1530 (F. Čáda (ed.), Zemské zřízení moravské z roku 1535, Praha 1937, s. 146–159).
- 3) „Přátelské snesení“ českých stavů z března 1547 (SČ II, s. 150–160).
- 4) Usnesení morav. ZS v Brně z dubna 1550 (MZA Brno).
- 5) Prohlášení Viléma z Rožmberka na čes. ZS z ledna 1574 a usnesení čes. ZS z června 1574 (SČ IV, s. 34–35 a 78–91).
- 6) Usnesení čes. ZS ze září 1575 (SČ IV, s. 269–310).
- 7) Stížný list stavovského seskupení kolem Jiřího z Lobkovic, předložený na ZS v březnu 1593 (SČ VIII, 230–241).
- 8) Smlouva mezi Rudolfem II. a Matyášem i čes. a morav. stavů z června 1608 (F. Matějek (ed.), Moravské zemské desky III, Kraj Olomoucký, Praha 1953, 401–408).
- 9) Landfrýd morav. stavů s Matyášem ze září 1608 (F. Matějek (ed.), Moravské zemské desky III, Kraj Olomoucký, Praha 1953, 410–413).
- 10) Majestát Rudolfa II. na náboženskou svobodu z července 1609.
- 11) Smlouva mezi čes. a morav. stavů z května 1611 (F. Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské II, Brno 1902, 635–645).
- 12) Apologie evangelických stavů z r. 1618 (V. Šubert (ed.), Apologie druhá stavův království českého, Praha 1862).
- 13) Konfederace čes., morav., slez. a lužických stavů z července 1619 (F. Kameníček, Zemské sněmy II, 649–669).

Hlavní zásady (stavovské požadavky):

- A) Dosažení svobodné volby krále a prosazování nástupnictví „*vivente non rege*“ (stavovské programy z let 1526 a 1547).
- B) Již volební kapitulace 1526 zakotvila formální uznání práva na neposlušnost stavů vůči králi (*ius non obediendi*) a práva na společnou obranu proti porušování stavovských svobod (*ius defendendi*). Ve druhé polovině 16. století ale útlum těchto snah, teprve od r. 1608 opět otázka práva na ozbrojený odboj – v Konfederaci zakotveno jako *ius resistendi*.
- C) Skutečný průlom do dosavadních zásad monarchického zřízení znamenal stavovský opoziční program z roku 1609, částečně vyjádřený v Majestátu a ještě více v jednáních o ochraně nekatolíků. Především instituce defensorů jako nástroj k vydělení podstatné konfesijně-politické oblasti z působnosti panovníka. Právě v této instituci je spatřován přechod od dualistické k „republikánské“ formě vlády (panovník jako formální a na stavech závislý představitel státu); navíc měli mít defensoři právo libovolného svolávání stavovských sjezdů a v případě potřeby i výběru berní a dispozice stavovským vojskem. Program se však nepodařilo v úplnosti prosadit, navíc stavové jistě vědomě neusilovali o přeměnu monarchie v republiku – monarchismus byl stále zakotven v myslích politiků.